

Pliny 14

112-124

ՅԳԼ-ԳԳ-1

ԽՈՍՐՈՎ

Մ Ե Ծ Վ Է Պ Ը

(Տաղաչափեալ Ուրուագիծ)

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպագր. Տ. ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ, Պապը Ալի ճառէսի Թիւ 49

1912

3838

Հայկական Խորհուրդ

Հայկական Խորհուրդի
Տնօրենք

1913 թ. հունիս
24

(Կրթության և գիտության նախարարությանը)

ՄԵԾ ՎԵՊԸ

(Տարածական ուղղությամբ)

(6719.57)

113-2015
18113

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐԱՐԱՆ

ԽՈՍՐՈՎ

Մ Ե Ծ Վ Է Պ Ը

(Տաղաչափեալ ուրուագիծ)

Կ. ՊՈԼԻՍ

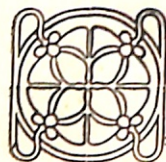
Տպագր. Տ. ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

1912

ԵՐԵՎԱՆ

ՆՈՐԱՆԻՍ

(Երևանում լույս տեսնող)

Տպագրութիւն .Տ ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ, Մուկրան Համալս, Մօլա Թաւ

ՍԵՂՈՐ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆ

ՎԱՂԱՍԵՆԻԿ ԵՂԲՐՈՍ

ՈՂԱՍԵՆԱԼ

ՆԱԶԱՐԷԹ Խ. ԳԱՐԱՊԱՃԱԳԵԱՆԻ

ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Քանի մը պատճառներ, որոնց մին անգղուշուրիւն, հարկադրեցին անմիջապէս հրատարակութեան տալու սոյն համեմատ գործը: Մեր նախնական մտադրութիւնն էր շատ աւելի ընդարձակ՝ առնուազն տասնհինգ վեց անգամ ծաւալով՝ երկստիւրութիւն մը պատրաստել, եւ արդարեւ միտքերու առատութիւն, յուզիչ պատկերներու պետպիտութիւն, գաղափարներու նոյն զանազանութիւն եւ դրուագներու ճշդ պատար մը ունինք մեր մտքին մէջ. բայց, ինչպէս ըսինք, հարկադրուած կը հրատարակենք ներկայս, այդ է պատճառը որ տիպոյն տակն աւելցուցինք «Ճաղաչափեալ ուրուագիծ» բացատրութիւնը: Երբ ժամանակը ներքէ, պիտի ընդարձակենք այդ ուրուագիծը եւ կարելի եղածին չափ շուտ, հասցնելու համար երկը մեր նախապէս առաջադրած ծաւալին: Արդէն զբաղած ենք ասով:

Տեղ տեղ գրաբառ ձեւերու գործածութիւնը քոյլ տուինք ինքզիննուս. *n'չ քէ «ստիպեալ»*, այլ եւ գոհացնելու համար մեր տեսչական հաւաքի պահանջկոտութիւնը. բունդ աշխարհաբարեաններու քննադատութիւնը եւ զատապատրաստութիւնը մեզի ցաւ պիտի պատճառեն, բայց ոչ հոգ. այս կարգի փերքուածի մը աւելի երկիւղածութեամբ մօտենալու էր, մինչդեռ մենք շատ աւելի քոյլատու գտնուեցանք օրուան աշխարհաբառը գործածելով ընդհանրապէս:

Տեղ տեղ միտքերու եւ տղիւրու բացատրութիւնը տալու համար ընդ երկար վարանումներ ունեցանք, վերջ ի վերջոյ սակայն անսացինք *Լափոնդեկէի* պատուերին. — Dans les plus beaux sujets il faut laisser quelque chose à penser.

Ի սկզբան երգերուն եղանակները անգլիական երգերէ փոխ առած էինք (եւ փոխենք. պատրաստութեան համար

ծախսեր ալ քած), չուզելով դժուարութեանց տեղի տալ, կամ երաժշտութեան անտեղեակ ըլլալն իս անհարակօրէն պատճառ բռնել, այդ միջոցին դիմած էինք. բայց յետոյ բարեբաղդ եւ բարեպատեն հանդիպում մը, — զարմանօրէն անակնկալ, քանի որ ժամանակը սարիներէ ի վեր Բարի. զեն անցած չէինք, եւ մեր նիւս այս վերջին այցելութեանն էր որ տեսակիս ամիսներէ ի վեր սպասուած փորձերը նոյնինքն ի Բարի զմեր ձեռքը կը հասնէին, — խաղաղաւոր եւ համակրելի մեր ծանօթ արուեստագէտ բարեկամին՝ Տիար Բրոն-Գալֆանտի հետ՝ յեղաշրջեց ամեն բան :

Մեր սիրելի բարեկամը, ձեռագործ ընթերցումէն ետք, մեզի անհասկանալի յսփեսակութենէ մը տառապանքով, մեկ գիշերուան մէջ անձնուիրաբար եւ ինքնաբերաբար նուագեցոյց բոլոր այս նոր եղանակները, զուտ հայկական դրօշմով, եւ այսպէս տեսակիս նոր փայլ մը տալով զանի ներկայանալի վիճակի մը հասցուց: Այսօր դարձեալ կը յայտնենք մեր անկեղծ շնորհակալութիւնները, մանաւանդ անոր համար որ իր խաղաղ անգամ մըն ալ իսպառ կը դնէ իր սիրած եւ բուռն ցեղին, որուն երաժշտութիւնը մանաւանդ կը զբաղեցնէ իր բոլանդակ եօթիւնը, եւ զոր եւրոպայի նանչցնողներուն մէջ երէ ոչ միակը գոնէ առաջիններէն ելաւ. ապահովաբար են յաջողը: Մենք ուրախ ենք մեր իրենք ընծայած առիթին չափով :

Անգլիա 1912

ԽՈՍՐՈՎ

Մ Ե Ր Վ Է Պ Ը

ՆԱԽԵՐԳԱՆ

Նրադիր. Մուսայր Մասեաց, ոսկրգանադ ուղի
յորդորին
Կողերսեմ ներշնչմունքով, երգել զոյն խոյանքն անհուն,
Հէգ քնարիս լարեր ընկ ընկ քաջամեղէ՛, եւ Թող Թրթռան,
Զարթնումի առաւօտէն յաղթանակի մինչ իրիկուն.
Թէ հատու ինձ սուտեր զլացաւ Արէս մարտական,
Գովերգեմ Թող գոնեայ արիարանցով քաջութիւն:
Խցիկիս մէջ մեռաւոր տո՛ւր անբեկ ոգիդ աղաւ,
Հայրդու գիւցաղնութիւնն արժանապէս տունելու:
Եւ դարե՛ր Թող կրկնեն վերածնունդն՝ հետն Հայկ անուան,
Գաղտփարին՝ մեծագոյն քան Բունութիւնն անսահման:
Մատուցքս Թող սանին կարողութեամբ մը հաւասար
Յուզմանցս եւ պաշտումիս քաջութեանն անհաւասար,
Անոր որ արեւմտից, ապա յեւրոպայ մինչ հարաւ,
Մերթ աւետիս անսպաս, սեւ մահագոյծ մերթ տարաւ:
Քարոզեց դատաստանն հուսկ ազգիս—Թմրած կենդանի.
Արեւնոց զայն երազներէն, բազումն անոր մարգեց գործի:
Մէջն աչքին Հայ սրտամուտ, կոյսին սիրտը հուր ցանց.
Պատկառանքով կեցաւ շիրմին մօտն եւ աղօթք մ'արտասանեց:
Օրինեց քարը: Զարը խրատեց, եւ Թշնամուն՝ հրէշ կատաղ,
Դարձր կամ մահն անկողի յայտարարեց բացէ ի բաց:
Օ՛հ, Մուսայր աստուածակից, իջի՛ր սարէդ ամպածրար,
Բեր ինձ շնորհ, քնարիս՝ շունչ ֆգնարանիս մէջը խոնարհ.
Փոխէ՛ մեռալուսցս աստուածակերտ մի դարիւր,
Սրբէ՛ զիս. եւ Թող զարթնուն որ դեռ մնան ի Թմրիւր:
Դուն Հայկայ երգեցիր փառքն, ողբերգեցիր Ցան իր Ցան,
Այժմ երգէ՛ պանծալի շարժումն երկրիս Հայաստան.
Որ էն երբեմն Հօրն Հայոց լարեց աղեղ լայնալիւր,

Ջարառքէ՛ դուն , Մուսայ , հեգ քնարիկս փառախնդիր :
Հաւատքի , յոյսի , սիրոյ . երբեակ թեկեր դաշնաւէտ ,
Ազատութեան , եղբայրացման , Հաւատութեան զուգերգէ հետ :
Կաթեցո՛ւր Նոյատունիկ այգիներուդ գինիէն
Պապական շրթներուս , եւ մինչեւ ալքն հոգւոյս հրեղէն .
Մօտեցո՛ւր իմաստութեամբ թող արքնամ բովելդ ոսկի .
Ապա Յպտորս տենդաջեր մօմէ՛ խէժովդ դարնիի .
Դողացո՛ւր Չարը որ պահուրտած խորը խաւարի
Աներգ եւ լռանիստ խորդաւանակ կը լինի :
Տաղերգէ՛ հմայքն Հայրենեաց , հրայրքն սրտիս խորավիհ ,
Հողէ անոթս փրկարուն գոյախնիս ոսկի սկիհ :
Պապէ ի թոռ թող դարնին , բերնէ բերան անցնի վէպ ,
Եւ Հայ մանուկն ուսանի Պարաք-Իրաւունք անվրէպ :
Բամբերգէ՛ կականը մօր , սաստը զօրուն Հայազգի ,
Սոսկայ թող Թշնամին , հայորեարը գօտեպնդի :
Դռներգէ՛ չխեղելով լացն երկջոտին հեգ տրմոյն .
Եւ շանթեր արծալէ՛ որոտացող ամպին հիւնգոյն .
Հագներգէ՛ հիմէնաշատ քաղաքներուն մէջ երբ որ
Կազմել Դրախտի լճնաւիկ կոյս ընդ կուսի՛ լան ուխտաւոր :
Մահէն ետքն ալ Թշնամուն , կեա՛նքն անասան երգես թող ,
Ծուխ ելանէ թող եւ բոց ընդ սրինգիդ եղեգան փող :
Եւ երբ , մեղա՛յ , Թէ մի օր Հայ ջոնայ , յայնժամ միայն
Ջրուէ՛ զի մնացեալ մարդիկ երգին ըլլան պիտ՛ անարժան . . . :

Տ Ե Ս Ի Լ

արթեալ քունէն խռովայոյզ Հայաստանեայց առաւ
ուսին ,

Դիցական նախնիքներուն դարձեալ տեսած էր ոգին .
« Դեռ քրնէս , ո՛րքան դարեր պիտի եղբարքդ ննջին ,
« Երբ հարցդ արիւն եւ քրքերուդ պատիւը վրէժ կաղաղակեն »

Այսպէս իրեն բոստ էր ան , ինչպէս երբեմն իր պապերուն .
Աջուկն էին արտասուածորմ , քրտնածածաւ մարմինն ողջոյն :
Ամօթախոր , վշտակտուտ մահիճէն դուրս նետուեցաւ :
Զգեստն հագաւ պագաւ զաւկունքն եւ մարտի դաշտ մեկնեցաւ .
Դաղբէ քաղաք , գիւղէ գիւղ անցաւ . Թորգում ձեռքին ցուպ .
Դարոգ մը հոս , հրաման մը հոն , եւ ահա շուրջն եկան ընդհուպ .
Պատանիներ լերանցորդի եւ ուսանող դպրոցական .
Ինք՝ դրօշամբարձ՝ անոնց առջեւ շարունակեց քարուդ Տամբան ,
Վարդապետներ աշխարհորաց , նօթի , բոպիկ վարժապետներ ,
Խռնեցան մօտ Թորգոմայ որ՝ իրենց նոր լուր պիտի նօթճէր :
Ապառաժի մը վրայ ելաւ , ցնցեց գլուխը գիսախուխ ,
Բացաւ Թեւերն , աչքերը Թաց , բացաւ շրթունքն աշխտմիւ .

— Սրբ եղբարք իմ աստուածացոյց ունիմ ձեզի կարդալու Տառ ,
Թող կերպարանքս տարօրինակ արցունքսու յոյզ պատմեն պայծառ
Ինչ որ կանցնի ներսէս , ինչ որ երէկ գիշեր Ոգին ինձի
Հրացայտ աջօք եւ ցասմալից ցոյց տուաւ , զա՛նպատմեմ պիտի .

Պատշգամի մը վրայ բարձր կանգնած էր Հայրը Դիցազանց :
Ալեքիառ էր մօրուօք , հասակաւ մեծ հիաքանդ :
Աջակողմուն գահու մը վրայ , ամպնուլանի գլխուն վերեւ ,
Խաչ մը կուրծքին , Խաչ մը ձեռքին , պայծառաղէմ քան զարեւ
Նստած էր Սուրբ Լուսաւորիչ . յետօք կանգնէր Տրդատ հսկան :
Ահեկէն արքան վերջին բազմէր Լեւոնը Ռուրիներան .
Ամբիոնի ստորոտը խռոււած էր հոծ բազմութիւն ,
— Զօրականք . շինականք , մարտիրոսներ դարուց քառսուն : —
Հուսա գունդ մը հայագունդ ընդ Պարոյրին Թագակիր ,
Անդ՝ իշխան մը պարթեւհասակ՝ Բագրատն հպարտ Թագադիր :
Մերուժանի պրսակիջըն հրաշէկ շամփուրով ,

Սամուէլի կը սեղէր ձեռքն , ճակատն անոր համբուրելով :
Սպարապետն ազգասէր արձանակերպ կանգնէր Վարդան ,
Կամաւորքն իր վաթսուն հազար կը թուէին դեռ տալ հորդան :
Վարազդատն քաջասրուն . . . արեան գետէ մ'էր ցատկեր . .
Վաղարշակ , Խոսրով՝ որոնց բարձրանքովը երկիր ծաղկէր :
Տիգրանն ահաւոր , աշխարհակալն Արաաշես .
Շողային ծովածաւալ բազմութեան մէջ լուսագէտ :
Շնորհալի հայրապետներ եւ արքաներ ողորմած :
Գագիկ , Թաթուլ . Վահանը Գայլ կը թուէին ինձ արտմտած . . .
Անդ հեռուն կանգնած կային բարձրայտն Կոմսն Էմինուէլ .
Բզգայունն Խաչատուր , Քամաւն երգիչ իր կշտին
Սեւածիր գրկած քնար , կը թուէր զայն յարգարկ :
Մեծ վիպասանն իր գործոց տուած համարը Մեարտակին
Արժանի սրակին ներքեցի քովը կըստատէր :
Յետոյ երբեակ Մկրտիչներ . յետոյ Աբբան լուսաբեր .
Հուսկ ապա նշանակուած փղոսկրէ կարգ մ'ամբողջներ :
Վանդակորմ մը երկայն կը փակէր վեհո՛ հանդիսարան ,
Որմէ դուրս անսլոսակ կանգնէին քաջք , եւ պարք լալկան . . .
Բացման աղօթքն արտասանեց նախապետը ընդ ներսէսին ,
Դիւցածինն Հայրը Հայկ կարկառած աջն ի յերկին ,
Զախին մէջ հովուական ցուպ՝ որ արքայից դարձաւ մական ,
(զոր յանձնէր էր իրեն Լեւոն , ի չրգոյէ ազնուական
մի յաջորդի) կարտասանէր յուզիչ ձառ մը ժողովուրդին :
Երեք հարիւր զօրագունդն իր ցցուց , գուռաց զայրագին ,
— Խօսքերուն վկայ ասանք , ինչպէս իրենց արարոցն՝ ես :
Երբ Թշնամին ամբարտաւան բեռեւեցաւ նետովն գետին
Որպէս հրաշքով ծաւալեցաւ կեանքն երկրի մէջ մինչ շէնն յետին :
Յիրաւի կան արիւններ ոճրապարտ , ծոլ , գերոյր ,
Որ օգտակառ են հողին , քան բազուկին մէջ հաստոյր . . .
Զկանգնեցի ես կայսրութիւն , արքայութեան ջունիք պէտք դուր .
Երեք հարիւր կարիճներ լս մնայի տէր հողիս անշուք :
Մշակ էի պարզ շինական , հողոտ , փոշոտ հագուստներս ,
Գլխանոցս էր մորթակ մը , Թաւարծի՝ արեկաւ , ալեւոր՝ հերս :
Արեւն ընծայովն եղայ հաճոյ երկնաւորին
Որ օգնեց ինձ աստակել նոր Կայէնը՝ Թուռն առջինին . . .
— «Վկայ եմ» պոռաց ձայն մ'ամբիոնի վերեւէն :
Եւ լիւք թերուց դարձան աչքեր դէպի եկեալը հեռուէն ,
— «Ո՛վ է սա» հարցոյց ձերն Հայկ . ուղղելով խօսքը Գրիգորի ,
— «Նախ քան լինելը քու եմ ես» , տուաւ նորեկը պատասխանի

«Խաչս այն ատեն էր կապարճդ , աղիղդ եղաւ մորսկիս փոկ» .
— «Արժան եւ իրաւ» յարեց Գրիգոր պատկառամօր :
Անդէն Հայկն ազնուական ցոյց տուաւ տեղ նորեկին ,
Նստեցաւ եւ ինք քաջայրն , խոր լռութիւն տիրեց կրկին ,
Ծովածիր բազմութիւնն շունջը բռնած կը սպասէր .
Բրդգրգած կին մը յանկարծ արտասուագին , արծակահեր ,
Բռնած աչէն որրի մը , տխրոյ մանչ մը մերկիւրան ,
Կր մօտենար . ժողովուրդը լսահառաջ բացաւ ձամբան :
Եկաւ , հասաւ անարգել . սահմուկած էր եւ փուշտիպալն :
Հեկեկալով սգաւորդ պատշգամին կեցաւ երի .
— Հայր , կերկերեց , եւ երկնցուց ձեռքն որ պագնէ ձեռքն իր հօր .
— Հայր , մի՛ սոսկար աղջիկդ եմ , մայրը որրիս աղածրի :
Փոխուէր եմ , ա՛հ պառուրցայ , եւ չկրցար ճանչնալ զիս .
Սրբունքներս ջունին աշխոյժ , չը մնաց գոյն երեսիս :
Նազկի էի դասրիկդ , վարդաւո բամբիշն Հայ Աշխարհին : —
Եւ սգաւորն Մայր Հայացտան նուաղելով ինկաւ գետին ,
Եւ կուլայի՛ն ամենքը : Ընթափելով տասց կրկին .

Բընիկ տունս հայրենի գիւղակ մ'էր շէն Հայկաշէն ,
Որու հողին ու ջուրին Թուռներդ այսօր կարօտ քաշեն .
Զանիծե՛ց Տէրն եղեմը , նախամարդիկ դուրս չեկա՛ն :
Մե՛նք ուզեցինք զղջմամբ թիւր , աստուածավախ քեզ նման ,
Գործել պահել ժառանգութիւնդ մինչեւ Դրախտը վերաստեղծի :
Բայց անէծքն երկնաւորին Թուի անդարձ , վա՛յ ինձի :
Եկան օծի մըջնամիւս սերունդները արշաւատոյր
Ապականել մեր գործը , մեր կեանք եւ հողն աստուածատուր .
Մահածոյն այդ հիւրան , անիծապարտորդ դիւապետ .
Կը Թափառի դեռ կողմերս հեղձով արին հայկաճիւղ .
Կըսէ Թէ Ալլահին կը կատարէ պատուէրն անմահ ,
Ոչ ոքի պիտի Թողու մտնել Դրախտէդ սուսերապահ :

Աւարտեց պատմութիւնը Տիկինն Հայոց որրեւալի ,
Եւ անդնազայր ըորրոքմամբ ելաւ կրկին Ծերն ոտքի .
Աստուածարեալ դրաւ ձեռքն դստեր գլխուն , օրհնեց զան ,
Ծռեցաւ , համբուրեց վախժ Թուռնիկն անտիական .
Ապա բացաւ շրթուքը , աչքերը շանթ կարծակէին ,
Բարկութեամբ մը ամբաստիկի որ ձերերու է բաժին :
(Իբր յանցաւոր դողաց նիւրն , ապահովցուց զԱյն Գրիգոր . . .)
Գուռաց Հայկ մոնջմամբ որպէս առիւծ վիրաւոր :

— Հայարտ մարդը կամչնայ, կը մարտնչի սովածը մերկ,
Քաղցատա՛նջ թռուներ մատաղ, եւ դուք թշուա՛ռ իմ դստերք,
Ա՛լ ժամ չէ՞՞ ամօթահար ոտք ելլելու խիզախօրէն,
Վեհանձնարար դարձի գալ զո՛ւր կը սպասէք Բռնաւորէն :
Երբ նոր ներոնն հալածելու ունի ոգին եւ վատութիւն,
Ճիրանօք անագորոյն յօշ յօշ քառէ ցամքածդ արիւն,
Եւ հալածեալքդ դեռ տանիք երկամէ լուծն այդ անմրմունջ,
Լաւագոյն չէ՞ր անցնէիք գետնին տակը անշրջունջ,
Վա՛յ ինձի, ո՛վ կը տուժէ, Թէ ոչ նախնեաց փառք ու պատիւ,
Եւ ապագան զաւակացդ՝ որոնց հայրեր էք անպատիւ,
Աղէ՛, եւ շո՛ւտ, ձեր խովը սուր կըռել տալ մըշակնէ՛ր հէգ,
Եւ դո՛ւք, մատա՛ղ դպրոցականք, քաջամարտիկ զինուոր դարձէք
Ի՛նչ պէտք ունիք համազգեստի, ի՛նչ պէտք երգի մարտագրգիւռ
Համաքաղաք թշուառներ չէ՞ք, բաւ է լինել քաջալ՛ճիկ :
Վեցագլուխ հրէշն անյագ դժոխեւաց մէջ կանխայի,
Շերտիով սուսերակոթ անգութ ձեռքով մը պողպատի,
Կեփէ ու կը խառնէ յորդագնաց քիրտ, ա՛րիւն ձեր,
Մոգական ըմպելի մը պատրաստելով դարուց ի վեր :
Եթէ երբեք, կրկնեց Հայկ, ձեր ստամոքսն անօթի,
Փառքը նախնեաց քաջազուն, կամ զգացումն ամօթի
Ձե՛ն մղեր ձեզ դեռդ եռացող կանխայիդ մէջ խի խղճելու,
Արժանի էք տառապելով ձեր վատութեան մէջ մեռնելու :
Ո՛ր տայր ձեզ ծուխ ծխանի եւ զսառստո նաւասարդի,
Վա՛խ, հարսանեացդ սրտկապանքն չի ոտախնովք են սարդի -
Տեղայր երբեմն մարգարիտ ի հարմնութեան Սաթի՛նկայ :
Այսօր՝ լոկ կարմիր արիւն եւ արտասուք կը յորդանայ :

Անդէն հրաման առաւ նորեկն եւ այսպէս բարբառեցաւ. —
« Իրաւունքը միայն տուաւ լեզու պերճ այսքան
Եւ այսպէս զայրագին որպէս հաւուդ պատուական :
Գիտե՛մ, կանիձէք զիս, ապամաման ազգասէր սէգ,
Եւ դպրոցն որ հիմնեցի Հայ աշխարհումը, կը քանդէք :
Սիրելու համար զայս ատե՛լու էք անպատճառ զայն :
Երբ գործը մեծ Հայկին աւարտեցին իր քաջ թռուռք
Ու երկիրդ էր խաղաղ քարոզեցի, Աւետարան :
Ի պարտութիւն մասնուած ձեր թշնամիքն արտաքին
Սիրո՛վ լուծել եկայ եւ փոքրիկ վէճերը ներքին :
Ընտանի ցաւերուդ ուղեցի եւ տանիլ դարման,
Միթէ չէի՞ք ազգաց մէջ ամենէն շատ անմիաբան :

Աստուածներուն տեղ ձեր շատուր քարակերտ կամ պղնձի,
Հայկայ պաշտածը Որ էն ձեզ միակ Տէր Ֆանջցոցի :
Գրքիգորս իմաստուն, գործակից իմ եւ վկայ,
Անդուողէն աւարտեց գործն որ Գագաթէն եւ սկսայ :
Հաշտեցոցի եղբայր եղբօր, սրբեցի հարսն ու գինին :
Հայկ դուրսի թշնամուն դէմ, ես՝ զինուեցայ ներքինին :
Սատակեց ան բռնաւորն, եւս դասեցի բռնութիւն :

Այսպէ՛ս կը տեսէ մեր պաշտօնը փոխն ի փոխ,
Ձենք արգելքը մենք զիրար եւ մեր կոյճունք են անփոփոխ :
Արդարեւ սուր առնողը սուրով կինայ դիտապատ,
Բայց ի՛նչպէս ձեր յիսերիմն կապրի դեռ ժանտ, մահասատո՞ւ,
Թողէք զիս առ ժամ մը, կարգը դարձեալ Հայկինն է :
Իմ մասիս ցոխտութիւն, այժմ արէք ինչ որ ա՛ն կըսէ :
Խաղաղութեան օրին եմ եւ Աստուածը կենդանի :
Որ միայն ժիր կտրիճին աղերսն ու խոնկ կընդունի :
Իննելո՞ւ ժամ է միթէ Ֆամբան երկնից աստղերու,
Կամ շուշանին պէս հովտի անգործ նազանք բնելու :
Հոգաւո՞ր՝ երկարել պիտի կրնաք հասակը ձեր,
Հոգա՛ւրով ձեր գլխուն սեւի փոխել Ֆերմակ մազեր :
Հայկայ ամունն հայհոյուեցաւ, դուք լռեցիք շարունակ,
Պապանձեցաք երբ որ ի՛մ նզովուեցաւ յիշատակ :
Եղան ալ ձեր մէջէն՝ որ նզովչին ձայնակցեցան
Եւ ոչինչ օգտեցին, մինչեւ Լ՛ըր, ա՛զգ անխաւան :
Վասն անձին պաշտպանութեան բընութեան մէջ ամէն շունջ
Թոյն ունի դառն, կամ անուշ մեղր, այլ շողիքո՛տ դուք խխունջ :
Եթէ ձեր մէջ կենդանի կայ դեռ անհատ մը հայազուն :
Վաղ ընդ փոյթ պատգամաւոր մեկնի դէպի Աշխարհ Ցաւուն :

Գ Ո Ր Մ

այս տեսած էր Թորգոմ երազին մէջ ահաւոր ,
երբ լալով արթնցաւ , պատճառն հարցուց կինն անոր
նա յարեց . — Ամօ՞ժ է՝ որ այր մը լայ , արծակէ կոծ .
Քննա՛ , գտի՛ր Հայազունքդ , պատմէ երազդ , եւ ի գո՛րծ :

Լեռնէ լեռ , սարէ սար , անցաւ Թորգոմ հապշտապ .
Քարոզ մը աստ խօսեցաւ , անդ հրաման՝ մը հլրատապ .
Ուսանողներ անհանդարտ , պատանիներ լեռնորդի
Հաւաքուեցան իրեն մօտ , պատմեց տեսիլն զարմանալի :
Եւ ասաց , — Բա՛ն եմ՝ երազս իբրեւ դրօշի պերճախօս ,
Լեզուն իմ մահկանացու , եւ՝ արտասուքս առատափոյ .
Թող ցնցեն մեզ , շարժեն մեզ . վերջին գամ մ՝ ալ յիշենք , եղբարք
Որ՝ էին Հայկն ազատասէր , ո՛ր առաքելի Արամ մեր Հարք .
Մեր քերթողք՝ Խորենացին , որ իբրեւ հին մեծ մարգարէն
Մեր սրբազան պատմութիւնը ի լոյս ածեց խաւարէն :
Փիլիսոփայ եղնիլը , եւ պլպուլը Աւարայրի
էին սուրբ մեր նախնիք , գրչի զինուորք քաջարի .
Այսօր . — Խուժանը խաժամած եւ խժալուր , խալամ խոզեր
Շուրջ պատեն մեզ եւ ատոնց գերին ենք մենք անտարբեր :
Անմիտութեան մեր պատիժ , անհագութեանս պատուիաս ,
Թող բաւե՛ն գերութեան այս հիլնդ դարերն իբրեւ դաս .
Պէտք է ուսած ըլլանք ատել ատելութիւն եւ պաշտենք սէր
Երբ լուծն անարգ բռնութեան Թօթալիւնք եւ դառնաւք տէր :
Երեք կտոր է եւ ջլատ բարին Աստուած բաժան բաժան ,
Արքան չար , Չարը միայն զօրաւոր է միահեծան ,
Ճշմարտութեան այս համոզուած , մեր բազուկին , մեր գլխուն
Ապաւինած Յամբայ ելենք , կտրի՛ճ եղբարք իմ՝ վաղն առտուն .
— Ձէ՛ , գոռաց զայրոյթով ժողովուրդը , այս՝ իսկ պահուն :

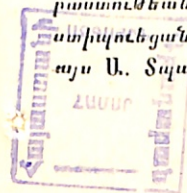
Քաղաքացի , շինական , սպասաւոր , այր , տէր , եւ կին
Գոչեցին , «Կեցցէ Թորգոմ , պատգամաբեր կեցցէ՛ Ոգին» :
Հեկեկմամբ լայլն ունաք , այլք նայէին ապշած յիւրար ,

Ոմանք խանդն՝ որ հյութեւն մեծտըրտին մէջ կարծուանար .
Կապուտ էր երկինքը՝ խորախորհուրդ նշանն Հայուն ,
Որմէ վեր զուարթունք եւ երազներ կը Թափուն ,
Անկողն էր հորիզոնն , եւանդն իրենց նոյնքան անհուն ,
Փարս կանաչ էր խոտն որուն տակ սակալն մեռելք կը փախն .
Ժողովուրդի սրտին մէջ ապրելու իղծ մը վառեցաւ .
Գառնակակիծ , անհամբեր կոտորար իրենց սիրտ մեծացաւ :
Լարերու պէս՝ նորածագ արեւու բիւր-բիւր ճաճանջ .
Հորիզոնէ հորիզոն երկարէին հիասքանչ .
Գարնան զեփուար աղու Թեկերուդ վրայ կ'երգէր կեանք , յոյս...
Աշխատութիւնը՝ կռիւ , յաղթանակը՝ վայելք եւ լոյս :
Գեղեցիկ էր երկիր , գեղեցկագոյն եւ երկինք ,
Իրենց կեանքն էր միայն անտանելի՛ , սե՛ւ , նախատի՛նք . . .
Եւ՝ տմեցա՛ն , եւ զայրացան , եւ երդուեցան «կռուի՛նք , ապրինք» :

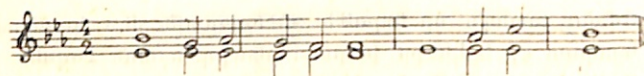
Հառախօսն իջած բեմէն ամբօխին մէջ կուգար ման ,
Կը քննէր մի առ մի , խումբ կը կազմէր , կուտար հրաման :
Մէկն ասանցմէ դրկեց Հիւսիս , յոյց ուրիշ մը Արեւմուտ ,
Գէպ Արեւելք ճամբայ համեց քաջերու քոյկ մ՝ հյուժկու , հմուտ :
Ելան գացին գերասանիման երազներով եւ կորովի .
Բահանայք Հաղորդ տուին , մայրեր համբոյր գորովի :
Բոյրերն բսին . «մեռէ՛ք , իսկ մենք նո՛ր զաւակաց կուտանք ծնունդ ,
Բաւն դարուց Թող լուծէ վրէժ քսան տարուան քաջաց մկունդ» :
Եւ խանդավառ կուտանքրդ տներակ Հայ աշխարհին
Շուրջ պատեցին քաջագունդն մեղուանուշ երգ մ՝ աղօթեցին : (*)

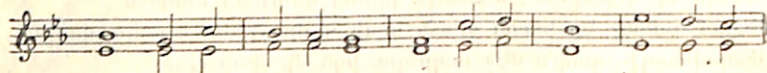
(*) Տիար Բրոք-Գալֆանի եղանակներու ըլիշէներուն պատ-
րաստութեան անակնկալ յապաղման պատճառով՝ դժբաղդաբար
անհղուեցանք յատշարանի մէջ յիշուած Անդլ . եղանակները գնել
այս Ա. Տպագրութեան մէջ :

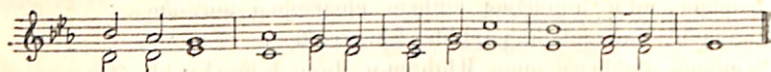
167 19.57

Զար-նենք զար-նենք ան-խնայ հո-սի ա-րիւն .

հո-սեց մերն մինչ հի-մայ Սյոմ թըշ-նա մուն Կըտ-րիճ-ներ

քոյ-րեր կոյս կռիւն է մեր մի-ակ յոյս քաւ գե-րու-թիւն :

1. Օրհնա՛լ է մեր Աստուած ,
Կ'օրհնէ՛ մեր զէնք,
Մեծ օրումնս այս հասած
Երջանիկ ենք :
Անխափ շարքով
Չարդաբարն երէկի ,
Վատագին նենգ :
2. Մեր հոգիք , ընկերներ՝,
Ձեզի զուրպան .
Ձեզի հետ անուխներ
Կռուիլ կ'երթան .
Երբ հաւանի մեր փամփուշտ ,
Հասնի՛ վտան արիւնդուշտ ,
Գազա՛ն անկուշտ :
3. Բան, բրբիջ եւ արօր
Մ'ընան անտէր .
Եղերք , եւ ո՛չ օրօր
Երգեն մայրեր .
Վասն անխիղճ շանատա՛կ
Կորչի անխիշատակ :
Հապճ՛ն , քաջէ՛ր :

4. Թող լսէ՛ մարդ-կռուիւն
Լացէ՛ն մեր ետք
Մեր վերջին արուածիւն .
Օ՛ն , Հայկայ ճեւար :
Մարդ , ո՛ր կրկնէր են անհոգ,
Թշնամին՝ անողորմ :
Ձեզու՛ի իր հետք :
5. Չարնե՛ր, զարնե՛ր անխնայ
Հոսի՛ արիւն .
Հոսեց մերն մինչ հիմայ ,
Արդ Թշնամուն :
Կարիճներ , քոյրեր կոյս ,
Կռիւն է մեր միակ յոյս :
Բա՛ն, գերուածիւն :

Հ Ր Դ Ե Ն

Երթ նորավառ կրակարան ուր բոցերը նորարձարծ
Ընդմէջէն սեւ ածուխներու կը ցուցնեն գլուխնին
յանկարծ .

— Սեւ ու շատ են ածուխները , բայց բոցերը կը սնուցանեն . . .
Այսպէս եղաւ բազմութիւնը մինչեւ դարձաւ հոսք հրեղէն :
Մշեցին , տունէն քշուած . արտէն վանուած Վանեցին ,
Սերաստացին չարաբաստ , քանց ուլ աշխոյժ Ունիացին ,
Բաջատուն Սասունցին եւ Կարնեցին կրակաբոխ ,
Շարունցան ակնապիշ եւ ուխտադիր , Թեւ Թեւի .
Պատգամաւորն իր ունէր ամէն գաւառ Հայկական
Բերած էին իրենց երազն , լուման , արխն եւ հրացան .
Դեղջուկ մ'իւր գառ մէկ հատիկ , մայր մ'իւր զատակ միածին
Ընծայէին նախընծայ Ազատութեան սուրբ գործին ,
Յուզիչ էր աւսարանն յոյժ , մեծատուն կուշան աղքատին
Դէպի կռիւ եւ ի մահ հրրամանի կրտսեանին
Հասաւ անդրէն ի նծոյգ հեծեալ կարիճ մրկավար
Հրեշտակ բանրեր ի հեռուստ . խայտար փրփրուն եւ երիւար ,
Բակեց կամարը մէջքին խմբապետին նամակն յանձնեց .
Բազմեցան մարգին վրայ . կարգաց յայնժամ հաւոր երէց . —

— Օրհնեալ արի ժողովուրդ Հայրապետը կը դրկէ մեզ
Օրհնութիւնն իր եւ ողջոյնք , դեռ չդարձած ողջակէզ ,
Աղաները մեզի հետ են , եւ կղերն է մեզի հետ ,
Զի իրաւունքն է ընդ մեզ . երկիւնք մեզի կարապետ :
Վաղն առտու համբայ չեւած ի ծագելն արեգական
Բիւրակնեան աղբերաց մէջ կայ սուրբ հանդէս մկրտութեան .
Գեռ արեամբ ջր մկրտուած , աւազանին զինուինք ուժով
Միւռուն եւ Հաղորդութիւն լինին պաշտպան սպանիով :

Ամէն կողմէ Թշնամին կը մերձենայ մեզ տակաւ ,
Սոսկումը չէ՛ մեզ համար . լաղթանակենք պիտի հարկաւ .
Արեգակն հորիզոնին վրայ արագ կը խոնարհի ,
Ժամ է վեհ ընծայելու աղօթքը մեր երեկորի .
Զեր առատ խղն ու մեղրը աւազակեց Թշնամին
Թերեւս հացիս չոր պատառն ըլլայ ընթրիք մեր վերջին :

Կը լսէ՞ք . իր երգով չարագուշակն այժապիաց (*)
Ո՛րժ գիտէ , կը սղոցէ ոտը դաւար ձեր կենաց
Կամ Թէ խաւարը լցուէն անջատելու կը Թափէ Տիգ .
Կը լսէ՞ք հախարակահունջ ազեղ ծալնը իր երգին
Երբ արցունքի եւ արեան շիթք սղոցուրը կը Թափին .
Սաւառար մեծափառ շուա կը համնի եւ որդիք
Կը լսենք ժրխորը վտեմ կռուին անհաւատար ,
Եւ եթէ իրեւ ազգ դեռ սպրեւու բաղլն ունիք ,
Թող դուք ըլլոք հայր կեանքիդ արդ նորակիզը եւ դժար .
Զկա՛յ , աւա՛ղ , չկա՛յ կեանք որ չկանգնի մահուան վրայ ,
Շմարին զոյգ աչքերն են , մահը կեանքին դէմ կենայ .
Մէկն զմիւս կը կշռէ , կիջնէ մին վար , կելլէ միւս վեր .
Տեսէ՛ք անմեղ գառնա որուն մահն ինձ խօսի շատ բաներ ,
Կուտենք իր միսն եւ մորթովը կը շինենք մեզ կոշիկ ու գտակ .
Կեա՛նքը կերպենք — ի՛նչ հեգնութիւն — յետոյ աղիքն ի ջուծակ :

Հիմա գայէք հանգչելու , հսկեն պահպանք աստի անտի
Մինչեւ ծագելն արիւսակին , մինչեւ հնչել փողին մարտի » :
Անդատին իւրակերտ հանեց ջուծակ մի պատանի
Քահանային հետ փոխն ի փոխ երգեց աղօթքն երեկոյի . —

(*) Այս Թաշուն մուծը կոխեւուն կըստի իր երգը որ ուրիշ բան
չէ բայց եթէ շրջանաձեւ սղոցի մը զ ը ը ը ը ը ը , անընդհատ ,
միօրինակ , անհատ , այնպէս որ լսողը պիտի կարծէր Թէ այդ Թաշ-
ունը երբէք չի կենար շունչ առնելու համար զոնէ : Տխուր է եւ
չարագուշակ :

Ազատութիւն , այո՛ , կամ մահ , քսաներորդ դարու այս սեւ :
Հապճէն եւ դուք պարզեւ դրօշ սա Պանքային տանեաց վրայ .
Եւրոպան որ լուց լրեց , վնասուց անէն պիտի սոսկայ :
Քաղաքակիրթ եւրոպային եւ Ասիոյ հին բարբարոս
Միջեւ զերթ ծուկ կը տապկուինք , ճն , դէպի վեր , կամ տար-
տարուս :

Այո՛ , զերթ ծուկ , վնաս զի արեան ծովուց լողացինք մէջ ,
Զրտեաան մեզ նոյն իսկ ձկնորսք . . . խորովեցին հրաբուխք անշէջ :
Նոր ջրանցքի պէս կամ փաշտուղոյ կրնանք փոխել հոսանքն օվին :
Հակառակօրէր ցեղերու , նոյն իսկ քարտէան երկրագունդին . . .
Թէ չենք հսկայ գիտաւոր , կայծուղիկ ունինք մեր լոյս ,
Աղջամուղջին մէջ այս Թանձր փայլինք Թէ լոկ ցարշաղոյս :

Կացին կանգնեցան , եւ իրր սկայ զարթուցեալ զուարթ
Առիճներ յանշամ խումբ խումբ ցնցելով բաշն իրենց հպարտ
Անդ հեռուն , Տաւրոսի շղթայից ոտքն շղթայազերծ
Շուռ տուին աջուրնքն իրենց . ձայն բարձաւ մին կոկորդաներծ .
« Ընկերներ , Թէ չգիտնանք յարգը լեռանցս անագին
Վիրաւորուած հպարտութեամբ կիցնան անոնք մեր կողքին .
Յետոյ ճնրաղիք Թէ պաղատինք ապաստան
Ուրքերուն տակ տեսնելով մեր սողոսկում » կը զայրանան :
Օ՛ն , գազաթն ելլենք անոնց տեսնելու համար հեռուէն
Ազատութիւնն որ վերջապէս ձեզ կը ժպտի զուարթօրէն .
Ծովերէն ջրօպասներ զայն . . . զի այլ չիք նա առագաստի . . .
Ելելորութեան հետ եւ շոգու յոյս մեր շուտ կը ցնդի . . .
Բնենք ասողերը լեռնէն , կարդանք անոնց գուշակութիւն ,
Դիմանք նաեւ որ տարին ծոցը Թաքի պողպատ փայլուն . . .
Ի՛նչ զարմանք որ լեռնածինն , Թէպէտ լինի տազակ ջար ,
Ազնուական սերունդի մը կը դառնայ քաջ նախախայր . . . :
Ալ ինչո՞ւ մենք ուրեմն գոխներում մնանք քաղքի
Ուր բոզն արքաներու կրնդունի բծիշկ հոգատար ,
Մինչ ջարքաշ ազգս ազնիւ տաճարաց մէջ կ'ողջակիզուի :
Սրբազն , պատուական ծերք , մեր մանանկոյ հասն իսկ գողցան :
Հղակոտոր ջորցաւ Թուփն՝ ո՛ւր Թառին պիտի լոճքս իտէական :
Դաշիւններու համադամն եղաւ կուսիցս մարմինն աղուոր ,

Եւ մեր հատիկ մանանկոյ . . . բազմաց եղաւ մարտադական . . .
Միմիայն քիչերու արցունքոտեց աչք . . . կեղծաւոր :

Հրդեհը բռնկած էր հայրենիքի մէջ ծագէ ծագ ,
Մարեւու համար զայն Արին պէտք էր յորդարանակ :

Գրաւուեցաւ Գանձատունը , տիրեց ազոյոյ Պալատին մէջ ,
Եւ հանգէտ պահնորդի . . . գրմուսցին դեպքանքդ գէջ :
Մերոնք մահն աչքի մէջ , սրտում տնե՛ , ռումբ ի ձեռին՝
Վճռեցին « Այսօր կամ բնաւ » . սրտմտեցաւ անդէն Քեռին . . .
Եւ կոտորածն րակաւ Բիւզանդիոյ փողոցներում ,
Երեք օր երեք գիշեր տեսց հարսնիքը դեւերուն :
Ալլոն եւ Ֆրանսիա յայնժամ խաղի տղոց պէս
Ըսին Գազանին . « Զարկ , մէջ մը զարկ որ տեսնա » . . .
Եւ Հալոց քիւրերուն հետ ինկաւ փառքը մեծ վատերուն
Որպէս Թէ մենք բլլայինք ատունց փառքին նեցուկ կանգուն :
Յայնժամ Մասի տարերէն Հաղուկաց խումբ քաջակորով
Արեան սինով շառագոյն առաջնորդուած դէպի Սասուն ,
Մեծաշառաջ՝ զէնքերն իրենց վար դրին խոր պատկառանքով
Գերեզմանին մօտ բնդարձակ հինգ եւ քսան հազարներուն .
Փաղկակնակն խմբապետ բացաւ բերան հրարորոք
Եւ կարճ ուխտ մը բնկերներուն բարբառեցաւ սրտամորմօք . —
« Իր անձնապահ գունդերը երեք ու կէս հազարներու
Կաշքըր Մեծ Կոստանդին » կարիճներէն բնորեց Հայու .
Դեղափարթում գաւառին Կապադովկիոյ մէջ հաստատուած
Ընտրեազոյն երիվարքը դրաւ խալաս հակալիցդ քաջ .
Հաւատարիմ՝ տիրաւէր՝ որ երազունք քան զկայծակ
Տանէին կայսեր հրամանքն աշխարհի այս եւ այն ծագ .
Հսկէին գործադրման անդառնալի կամաց կայսեր .
Սալամբակ երիվարաց աշտանակեալ ինկաւ , լուռ ,
Շքեղապանձ հասակօք հսկէին տիւ եւ գիշեր ,
Պահպանելու կայսրը մեծ , եւ մեծ կրօնքն յանձնէ իւր :
Զապելու քաղաքացին անկարգ , յանիւք քու պաւտուն ,
Արեւելքի ազգաց մէջ արժանի լոկ եղար դո՛ւն .

Պողպատէ թաղանթի հսկայ , երբ սրողպատէ ձօճեր սուր
 Խաղաղութիւն , կարգ եւ կանոն տիրէր երկրամբ ամէն ուր :
 «Ո՛վ քաջազունք այդ ժանգոտ սուրբը կարի՞ճ նախնիքներուն
 Թող ձօճան , շողան այսօր եւ լուծն վրէժն այս զոհներուն .
 Ինկան անոնք մութին մէջ , խառարին մէջ Թաղուեցան ,
 Լոյսին մէջ Թող փայլատակէ ձեր ձեռքին Թուին արդարութեան :
 Գրախտական եփրասն ու Տիգրիսը որ քշեցին
 Խնկամարմին Շաքէներն՝ վկայ ըլլան մեր ուխտին .
 Լուսինն որ Բելի տեսաւ Թառալէլը անկումն յերկիր ,
 Սկանառար պարտութեանն ամօթափար Զրադաշտի
 Որ Գրիգորի Խոր վերապն գիշերն այցել կերթար գաղանի ,
 Տեսնէ՛ Թող այդ մեր գործ վսեմ , որ մեր առաքյ տեսաւ նախնիք : »

Ն Ա Խ Ճ Ի Ր Ք

Եւ լուեցաւ շկանիւնը պատկարզմի մեծ Թուրքերուն
 Աստղկան վրիժագնի դուռէն մինչեւ որջը Աստղիկ
 անուն :

Արիամարիտ յալիտ մը Մեծ Դազանի սողաց դէմքին ,
 Երդուն յաւ . «Վաղն ո՛չ մէկ անձ պիտ՝ ողջ մնայ այդ Ազգին » .
 Արքան ջար . Գարշ բորենի , ցցուց ժանիք գառապեղէն ,
 Արծակեց դմխեմ հրաման կոտորելու մանկունքն անգէն :
 «Ծեր ու պառաւ , մանջ ու աղջիկ կոտորեցէ՛ք , ուռնաց , անխնայ ,
 Մինչեւ որ այդ ժողովարդէն ո՛չ ոք , ո՛չ ոք ողջ մնայ :
 Հարսանեաց երեքօրեայ ցնծութիւնը փոխուի սուգի ,
 Խրախճանքի մէջ յափրացածը քաշէ տանջանք պատուքի .
 «Կողոտկեցէ՛ք , ջարդեցէ՛ք այսպէս բաժնէր Եր Եփովայ ,
 Այսպէս Ալլահն ինձ այսօր «ամպոց » մէջէն պատուէր կուտայ .
 Զար արինն պարտի հոսիլ իրրեւ պատիմ եւ օրինակ ,
 Իսկ արինն արդարին է հաճելի պատարագ . . . » :

Եւ իբրեւ փայլակն որ արեւելքէն առնէ վազք ,
 Վոսփորէն ի Վանտոսպ սուրաց հրամանը մոլեգին .
 Քանց հարիւր յիսուն ամիս մարտը արինն Հայ ազգին ,
 Տեղաց յորդահոսան , սահմակեցան ազինք եւ ազգ :
 Մէսք ըսին . « յիրաւի՛ , մերձ է ի դուրս եւ կատարած .
 Մին սուցի , Թողցի միան , աղճք ընենք բազկատարած : »

Թրքական Թանկ կապերաներ քաղաքավարը պատան
 Իբրեւ նուէր առաքեց պաշտամունքիդ կրօնական . . .

Շարունակեց նորոթեամբ ապա իր գործը զազիր .
 Ի՛ր իրեն ստուերն Աստուծոյ ծածկեց «շուքին» մէջ սեւն ոճիր» :
 —Մանկիկն յո՛ր յո՛ր փերթեցին՝ դեռ ջրապաննամ մալին յրդի ,
 երկնչելով որ մի գուցէ շիրմին մէջ ան ծնանի . . . :

Ասաց եւրոպ , «դուք ճշմարիտ հետեւորդներդ Քրիստոսի ,
 Իրեն պէս կը մեռնիք Խաչին վրայ , երնէ՛կ ձեզի » :
 Հաւատար իր Թուոյն Մեծ Գազանը(*) բնեկ տուաւ .
 Վեց հարիւր վաթսուսն եւ վեց հազար Հայեր կենազրաւ .
 —Հե՛շտ միջոց արդարեւ մամառաքէ Թեթեւացման ,
 Ինչպէս ծանրաբեռն . . Թեթեւցած էր երկիր համայն :

(*) Յայտնուեալն մէջ յիշուած **Մեծ Գազան** անունին տառերու

ԼԱՅ ԵՒ ԿՐՃՈՒՄՆ

Լուռեցին այն ատեն հնոցները եօթնապատիկ ,
 Անդ բնկեցին մանուկներն շերկեմնից ի խոնարհ ,
 Վառեցին պալատներն եւ խրճիթներն աղքատիկ ,
 Թէ գտան ետքը մի սխռն կիսաշրտաց , կամ անհատ ծառ ,
 Մագապորձ որբիկներն անդ բեւեռեցին գլխովար :
 Հերովի յար եւ նման ուղեյ մանուկն Ազատութիւն
 Դիտատեւ , դեռ ջրացած շուրթն եւ աչեր աստուածային :
 Մորթեցին պատանիներ , մատղաշ կոյսերը լկեցին ,
 Կամ բնդ ալի մայրերուն Թրքացուցին բռնագին :
 Գեւերու մէջ սրկեցին ամորձիքը արական ,
 Մերկացուցին ուրիշներ՝ ձիւներու մէջ հարին գան ,
 Երեք գիշեր երեք տիւ անօթի մօր բերնէն վար
 Քչեցին խորոված միսը զաւկին հրէշարար :
 Պեղեցին երկայն փոսեր եւ Թաղեցին անոնց մէջ
 Մարմինքն հազար Հայերու , կեանքը բազմաց դեռ անշէջ :
 Ծառերուն կապեցին մերկ կոյսերն եւ սղծեցին ,
 Կապեցին անզօր ծերերը սրբաբշաւ ձիոց ագին . . .
 Եւ ինդացին անպատիժ՝ ետքն եւրոպի մօրուքին :
 Իրարու գամեցին համահասակ մանուկներն
 Եւ սուրի մէկ հարուածով կտրեցին գլուխներն :
 Յրցեցին գետնի վրայ մերկանդամ այրն եւ իր կին
 Յետոյ անոնց միսերը մաւնեցին շէկ երկամին :
 Վառադով լցուցին կանանց գլուխն հերարձակ ,
 Կամ բերանը պատանեաց՝ ետքը տուին անոնց կրակ .
 Ծայրատեցին ձեռք ու ոտքեր , եւ շնարար դեւերն ըսին —
 «Եթէ կուգես փրկուիլ , խաչակնքէ Քրիստոսին» :
 Գէպ քարանձաւ , դէպի լեռ Թշուառները փախստական
 Քերձէններու եղան երէ , կամ քէններու երախն ինկան :
 Սառ ջուրերու նախ , ապա՝ եւացող ջրի բոցին ծորակ ,
 Կեցուցին կալանաւորքը օրերով անոնց տակ :

Աջութները որ երէկ վեր նայէին , երկինք ջինջ
Պիղծ մատերով փորուեցան , կարուեցան ականջ եւ պինջ .
Ծակեցին գանկի ոսկորքն եւ խրեցին մէջն ուղղկին
Շէկ գամեր եւ շատ անգամ որդով լցած մի կաղկն .
Պառկեցուցին մերկ կիներ դրին հրացանն ի բառակ ,
Ու եղկելոյն գլուխէն հանեցին բոց ու գնդակ :
Սաղմը սուին անցուցած պար կազմեցին եւ թափար
Յետոյ դարձեալ խոթեցին հէգ կիսամեռ մօրն ի փար :
Կախեցին մաագործներն իրենց ոտքէն իրբու գառնչիկ
Եւ այդ «անգում կեանքունները» ողջ ողջ բրին մարմատիկ :
Վառեցին արտերը , հիւսնոցներն եւ հիւսնոցանոց
Հիմնադատակ քանդեցին եկեղեցի եւ գպրոց . . .

Տուրութեանը այսպէս սուրի բերան արուեցաւ ,
Նուազեցաւ Մանաւազ , Փառնակին փառքը շիջաւ .
Գերի տարին Տարօնը , հանգաւ Պերճի պերճութիւն ,
Զի տեսներ Արամայիս մայիսի մը երես ծիծղուն .
Յօշ յօշ փողոտեցին բազէ ո' արծիւ Արծրունին ,
Բոսոր ներկուեցան եփրատ , Տիգրիս ո' Արամանին :
Բզնունին ա'լ չի բզզար . ու սեւացաւ աղուար Սեւան ,
Գեղանին Փլու Անի , աներեւոյթ է երեսան : . . .
Անթիւ էին զոհերը եւ մօտային խանգարմանց .
Եւ սակայն այս ամենայն դեռ եւս սկիզբն էր երկանց .
Ամէնութեք լուսի կոծ եւ կր կրճեն ատամունք . . .

ԱՂԶԱՄՈՒՂԶ

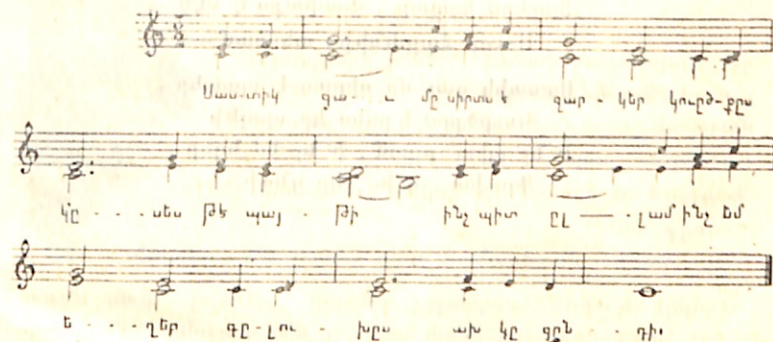
Եկեալունց փոթորիկս տերեւներու պէս աշնան
Բիւրք բերուցցրուեց Հայեր երկրէ երկիր անտիրական .
Ծերեր , կիներ , պատանիք լու ու ծովեր կարեցին .
Հեգնուեցան օտարներէ , անգործ՝ կարօտ պատառ հացին :
Ծո՛ւլ ծով արցունք թափելով անտիրական պանդուխտներ
Աղւաջելու տախարեցան . անտանկին ցառոց այս էր .
Եւ յահա իծկտած պանդուկի մը մութ անկիւն
Տխուր երգեր մըմնջեցին՝ զառանցելով կիսարթուն .
Իրողութիւն եւ երազ , գոյժ , տախներ , մղձաւանջ
Հայեցին , մայեցին հոգի , մարմին սովատանջ :
Պատմութիւն յիշատակի , նախագգացմունք անարեք
Գրեցին հրախանձ հոգիներու սասլէս երգեր . —

1. Երկիր մը կայ հեռաւոր տեղ,
Քաղցրամուն Հայաստան.
Հողն է բերրի, ջուրն է համեղ:
Սնին էր իր ոստան:
2. Թշնամին զան արեամբ ներկեց
Եւ դարձուց աւերակ,
Այն որ հողն իր երէկ հերկեց
Արդ պառկի ա՛նոր տակ:
3. Ամպեր կուլան կարմիր արցունք,
Քանգի սուրբն Հայրենիք
Զաւակ ջունի, ջունի Թողունք
Գէթ լաւս իր կարիք:
4. Դաւաճանեց Երոսն օտար,
«ժէճներ» մեզ խարեցին.
Նորադանդ Հաղք կըլլան սատար
Մեր հուսկ կործանումին:
5. Անէճք կուտամ ճակատագրիս,
Անէճք ցած Թշնամուն.
Կուլամ կ'ողբամ ինքիւր դէմիս.
Նմղեմ եմ հէգ, անտուն:

ՄԻ ՈՒՐԻՇ ԽՈՒՄԲ, ԿԱՄ ՄԵՆԵՐԳ

1. Սաստիկ ցաւ մը սիրտս է պատեր
Կուրծքս կ'ըսես կը պաղկի
Ի՛նչ պիտ ըլլամ, ի՛նչ եմ եղեր.
Գլուխս, ա՛խ կը ցնդի:
2. Եղբա՛րք, եկէ՛ք ձեռք ձեռքի տանք,
Տեսէ՛ք, մեր կրօնք մեր լեզուն
Կը գտնուին ի մեծ վրանդ.
Ինչպէս եւ կեանքս ազաւուն.
3. Զեռք ձեռքի տանք եւ մեր անուն
Հրապարտ դարուց քառասուն
Ժառանգ Թողունք մենք անարատ
Մեր որդւոցը հարազատ:
4. Անգո՛ւմ երկինք քիչ մըն ալ դուն
Շարժէ՛, փռւած՝ օգնութեան.
Կ'աղօթենք քեզ առաւու իրկուն
Դուն կը ինդաւս մեր վրան:

5. Մարի'կ մարիկ սրտիս վրայ
Վա'յ բացուեր է մեծ հարայ
Արծուի աչքերս կուրցան լալով
Ո՛հ , խենթենամ պիտ' հիմայ :
6. «Մենի'կ կ'ուզեմ» ըսի երէկ
Այսօր սակայն կը զոջամ ,
Ցաւերս հազար , փափաքս է մէկ —
Սուրբ Հայրենիքս տեսնամ — :
7. Սաստիկ ցաւ մը սիրտս է պատեր
Կուրծքս կ'ըսես կը պայծի
Ի՛նչ պիտ' բլլամ , ի՛նչ եմ եղեր ,
Գլուխս , ա՛խ , կը ցնդի :

ԵՒ ԳԵՐԵԶՄԱՆՔ ՄԱՀՈՒ ԲԱՑԱՆ

◁OD

« յանկարծ խանի , բանտի բացուեցան դը-
րունք երկաթակուռ ,
Դառագեղին մէջ բռնապետն զգաց մահուան
պաղ սարսուռ :
Լուր հասաւ Թէ ինկած էր Աստղն եւ երեւցած
մեծ գիսաւոր
Շատեր , ժիշտներ զայն համարեցան աղէտաւոր :—

(Հուրքն անոր , լոյսը . . . կարմիր շրջապատէր ողջոյն երկիր) :
Սարսափահար մեռան ոմանք , սպասեցին այլք կատարած ,
Դիտնականներ պաղարեամբ զխտակը բարձր ու հաստատ բռնած
Քննեցին , զննեցին անոր անցքը խուճապական . . .
Դժուարհասատ տարագիրն իսկ առաւ մախաղ եւ մական
Սար ու դաշտեր ման եկաւ — դարձած երկիրն հայրենի . —
Քաղաքներ աներեւոյթ եւ աւերակ ամէն դի :
Մոխրակուտիցդ վրայ հուսա , հունա նշմարեց ան
Թարմ աղբու կանաչութիւնը մամուռի մը դեռարոյս :
Տեղի՛ տուեր էր Բռնութիւն անպարտելի Բնութեան ,
Մահն հեգնելով ժպտէին նոր ծաղիկներ , նոր կեանքեր կոյս :
Անձրեւներ մաքրագործ աղտ ու արիւն լուացեր էին ,
Բարկ արեւուն էր յարջորդեր գթութեան ցողն երկինքին :
Ժայռի կշտին կ'աճէր Թուփ , մարկրիտներ մարգին վրան ,
Զեփիւռն անուշ վաներ էր անյուշ՝ քամին երէկուան :
Աստ եւ անդ տունտնակներ բարձրանային կամաց կամաց ,
Դորձաւորք անփոխարէն օգնութեան ձեռք տային միմեանց :
Եկեղեցի , դպրատուն կէտկիտէին փողոցներն՝ ուր
Աչքկապուկ... խաղային տղաք , կեանք ու հրճուանք էր ընդհանուր :
Երբեմն հոգին Աստուծոյ փշեր մարդուն շունչ կենդանի .
Այսօր Ոգին հօր մեր Հայկ պարգեւէր կեանք Հայաստանի :

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

« Եւ այսպէս զորս կրկնաւորով որ . . . անծրեւէն ետ . . .
Ալման . . .
Դուքս կ'ելլան ,

Մերձեցան խաղացող փոքրիկներուն եւ հարցուցին . —
« Հայրիկդ ո՞վ է , տանդ ո՞ր է , ո՞վ է տէրը սա արտին ,
« Խաղալիկ կուգէ՞ք մանիկեր , շաբա՞ր , պէպէ՞կ . աղաւթ՝ աղջիկ .
— « Բարեւ քեզե՛ս՝ Կարապետ , մեքենայի չունի՞ս կարիք . »
Եւ քեզե՛ս Կարապետ բարձրացուց ձեռքն ու շիտակ
Յոյց տուաւ մեծ ձխնկոյղ , լիտոյ՝ անխօս՝ դարձուց կանակ .
Բիթ խոթող միտինարին ցցուց ժաման սէգ աշտարակ :

Իսկ երբ քոյրերը շաքէլց գլխէ հանել ուզեցին ,
Առաւել քան մի անգամ հրազենքն առնց պայծեցին . . .

Կորիճներուն որ մեր ինկան Ազատութեան հարսին մատաղ
Ի՛նչ , ի՛նչ պիտի կանգնենք առնց հողակոյտին վրայ խաղաղ .
Դամբարան լոկ , առհա՞ր , դպրո՞ց , կամ ճապրի՛քա՞ մուր ու գործող ,
— Ամէնն ալ , — նշա՛ն կեանքի — եւ պարտէզ հեշտ կենեղուտ՝
Ուր ցայգուն տոխակներն եւ ի տուէ երգեն մանկունք
Գովասանքը նոր սուրբերուն , Կեա՛նքը նոր , Պարտք եւ Իրաւունք

1. Հայուհին նստեր հիւղակի սեմին

Ճակարակ կը մանէ ,

Վերը , արտին մէջ , աշխուժ պատու-
նին

Վարէ ու ցանէ :

2. Անամպ երկինքէն սիրահար լուսնակ

Բեզի կ'ունկնորէ ,

Ճուռողէ՛ Յիւն , Յիւն , հայրենի՛ր տխուր

Տարփուհիդ ընտրէ :

3. Արի՛ , հնգեցո՞ւր , անուշիկ պզտու
Երգերդ քաղցրիկ . . .
Մարմանդին վրայ ուսուստէ անգու
Սիրուն Հայ մանկիկ :

4. Կաշմրուոն հովինն աղբիւրին առջեւ
Անուշ ետրին հետ . . .
« Խօսքի բռնուսած՝ մուգեր է գառն , եւ
Մ'նացեր է ետ :

5. Գառնուկն արօտէ մինակ համարձակ
Կերթայ դէպի գեղ . . .
Մինչ հովիւիկն ետրին պաշտիկ ու փնջա
Կուտայ սրտազեղ . . .

6. Կերգէ պզտուք , կը խաղան աղսր
Շէ՛ն է գեղ քաղսր . . .
Լուսինը մպտի , բուրեն վարդ շուշան
Կ'ապրի ճաւարշան :

7. Հովտին մէջ դաւար՝ մրմնջէ վտակ՝
Հեծէ զինչ ջուռակ . . .
Յուզուի տխուր ամպ , արցունք Թա-
փէ վար
Իրը սողնաշար :

8. Եւ ազատութեան զոհից մեր հոգուն
Ամէն օր առտուն ,
Ծոցն անտառին խիտ(*) պատարագ
Կ'ըլլայ
Եւ մկրտութիւն :

(*) Բացառաբար կուտանք հոս մեկնու-
թիւնը այս բառին . —

Խիտ , այսինքն Թէ բանդող ձեռքեր
չկան այլ եւս :

9. — Հովուիկը սիրեց եարն իր աղւորիկ,
Պլպլուլը տեսաւ
Երգով պսակեց զանոնք կին-էրիկ,
Ազատ, երջանիկ :
10. Ժայռերու ձերպէն բուեր հեռացան,
Մեղուն ժրաջան
Հոն դըրաւնոր բոյն, կտուրէն ծաղ-
կածիլ
Կրկնայ արագիլ :

11. Հնչեցո՛ւր անվախ ա՛յ սիրուն պլպուլ
Անուշ դայլայիկ,
Այգիններուն մէջ աշխատին անդուլ
ԱԶԱՏ ՀԱՅՈՐԴԻՔ:

1911

ՎԵՐՁ

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Էջ	13	Տող	5	շունջ	պիտէ	է	ըլլայ	շունջ
«	14	«	6	փառ	«	«	փառ	«
«	28	«	Վերջին	«	աւելցնել	400		
«	29	«	վերջներէ	քոցին	«	ըլլայ	քոցին	
	10	..	19	լան			լան	
	11	..	13	փորոշ			փորոշ	
	14	..	8	սեւշուշ	«	«	«	«
	37	..	11	փեղս			փեղս	
	..		20	սրշաշար			սրշաշար	

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

Ծիրանի Արեւելք . սպառած .

Մսփի խառնարանէն. Զարդարեան հրաւ. գին, 6 դր.

Մեծ վեպը . (սաղաչափութիւն). հանդերձ
երգերով :

4 դր.

ՀԵՏՁ ՀԵՏԷ ՀՐԱՏԱՐԱԿՆԵԼԻ

Ինչպէս որ երբ (Հայ կեանքի պատմութեան)

Դամբարան .

Աւագանի Գերեզման-Անգլիացի կնիքայրը

Հաւաքածոյ (հեղինակին յօդուածներէն,

վեպիկներէն, բերութեան. խնդրանքով

ընթերցողաց)

Մանուկներն ինչպէս մեծցնելու ե (քաղ. Անգլ.)

Կերը . անոր հրապոյրը եւ ոյժը (քաղ. Անգլ.)

Ձեռնառ մանուկները (2 հատ. քաղ. Անգլ.)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336236

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336235

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336234

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336233

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336232

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336231

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0652294

NL0336230

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336229

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336228

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336227

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336226

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336225

